

УДК 343.8
DOI DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-8>

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЗАСУДЖЕНИХ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Шкута О.О., д.ю.н.,
завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін, професор
Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ

У статті проведено системний аналіз чинних нормативно-правових актів та позицій вітчизняних вчених у галузі пенітенціарного права, спрямованих на дослідження проблем безпеки засуджених у місцях несвободи України в умовах воєнного стану.

Автор доводить, що детермінантів виникнення загроз особистій безпеці засуджених у місцях несвободи в умовах воєнного стану багато. Важливим засобом реалізації прав засуджених на безпеку є створення достатніх, дієвих законодавчих механізмів відповідного правового регулювання, спрямованих на забезпечення особистої безпеки засуджених у місцях несвободи України в умовах воєнного стану.

Ключові слова: особиста безпека засудженого, місце несвободи, воєнний стан.

Shkuta O.O. PROBLEMS OF ENSURING THE SECURITY OF CONVICTS IN PLACES OF LOCATION OF LIBERTY IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

The article carries out a systematic analysis of current normative legal acts and the positions of domestic scientists in the field of penitentiary law aimed at researching the problems of the safety of convicts in places of deprivation of liberty in Ukraine under martial law.

A number of provisions of normative legal acts and positions of scientists regarding the definition and content of the right of a convicted person to personal safety are analyzed.

Statistical data indicate a number of negative phenomena regarding the provision of the right to personal security of convicts under martial law, in particular, they include: the declarative nature of certain provisions regarding the return of convicts who remained on the territory of the ARC and ORDLO since 2014; the absence of a mechanism for the evacuation of military personnel from temporarily occupied territories; ensuring the realization of the rights of more than 3,000 convicts who are kept in prisons in an uncontrolled territory remains outside the scope of legal regulation; committing such criminal and military offenses against convicts as intimidation, violence, torture and murders, movement of prisoners in an unknown direction; coercion to obtain citizenship; the use of prisoners for forced, irregular labor, for participation in military operations and as "human shields"; the use of the material and technical base and the territory of the Ukrainian Armed Forces for the accommodation of personnel of the Russian military, military equipment, equipment and ammunition.

An important means of realizing the rights of convicts to safety is the creation of sufficient, effective legislative mechanisms of appropriate legal regulation aimed at ensuring the personal safety of convicts in places of deprivation of liberty in Ukraine under martial law.

Forms of ensuring the convict's right to personal safety under the condition of the introduction of martial law in the state are: regulatory and legal regulation of the convict's personal safety; normative confirmation of the criteria for the personal safety of the convicted person by the administration of the institution of execution of punishments; transfer of the convict to more secure premises of the colony; taking measures to eliminate the danger; resolution of the issue of the further place of serving the punishment of the convicted person and others.

Key words: personal safety of the convict, places of imprisonment, martial law.

Постановка проблеми. Військова агресія Російської Федерації (далі – РФ), починаючи з 2014 року, та її активна фаза, проголошення 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану, стали причиною того, що велика частина установ виконання покарань (далі – УВП) опинилася в окупації чи зоні бойових дій.

Статистичні данні станом на 01.01.2015 року свідчать про зменшення кількості осіб, які перебувають в УВП, на 42% від загальної кількості таких осіб – 73 431 тис. Зокрема, даний факт свідчить про те, що майже всі засуджені, які утримувалися в УВП, що територіально розміщувалися на тимчасово окупованих РФ територіях, не були евакуйовані на територію, підконтрольну Україні, та опинилися в ситуації т.з. «правової невизначеності». Загалом, із території ОРДЛО було повернуто всього 186 засуджених осіб, з АРК – 12 засуджених. Дана обставина стала значним дестабілізую-

чим фактором не тільки для Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС), Міністерства юстиції України, а й для українського суспільства в цілому [1].

Забезпечення безпеки осіб, які відбувають кримінальне покарання у місцях несвободи Мініюсту України, відноситься до одних із пріоритетних напрямів державної політики із сфері виконання кримінальних покарань.

На нашу думку, актуальним наразі є питання дослідження проблеми забезпечення безпеки осіб, які відбувають кримінальне покарання у місцях несвободи Мініюсту України, в умовах воєнного стану, адже питання безпеки – це важливий показник психологічної напруженості в колективі та індикатор взаємовідносин між персоналом місця несвободи та засудженим. Наразі особливе значення також мають негативні явища та процеси, які відбуваються в кримінально-виконавчій системі

України загалом та на тимчасово окупованих українських територіях зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій даної теми. Теоретичною базою до написання даної статті послужили праці вітчизняних вчених в області пенітенціарного права: Ю.В. Бауліна, І.Г. Богатирьова, В.І. Борисова, В.В. Голіни, Б.М. Головіна, В.К. Грищука, І.М. Данишина, Т.А. Денисової, О.М. Джужі, В.М. Дрьоміна, О.Г. Колба, І.О. Колба, В.Я. Копельського, І.М. Копотуна, В.А. Меркулової, І.І. Митрофанова, М.І. Мичка, Є.С. Назимка, М. В. Руденка, М.В. Романова, Р.М. Підви́соцького, А.Х. Степанюка, В.М. Трубникова, О.Т. Устюжанінової, О.О. Шкути, І.С. Яковецька ін., результати наукових досліджень яких прямо чи опосередковано стосуються питання безпеки засудженого в місцях несвободи за умови воєнного стану та створюють теоретико-практичні передумови дослідження даного правового інституту кримінально-виконавчого права.

Постановка мети та завдань. Метою статті є дослідження правових та наукових джерел у сфері правового регулювання безпеки засудженого в місцях несвободи за умови воєнного стану та науковий аналіз поняття даного правового інституту кримінально-виконавчого права.

Дослідницькими завданнями є:

1) проаналізувати передумови та підстави порушення права на особисту безпеку засуджених в умовах воєнного стану;

2) визначити форми порушення права засудженого на особисту безпеку в умовах воєнного стану;

3) охарактеризувати проблеми та напрями їх подолання у сфері забезпечення права засудженого на особисту безпеку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження безпеки засудженого в місцях несвободи України в умовах воєнного стану сьогодні є надзвичайно актуальною проблемою не тільки для науки кримінально-виконавчого права, а й для практики його застосування.

Специфіка воєнного стану зумовлює вжиття додаткових контрольних заходів відповідних державних та недержавних органів щодо гарантування безпеки в місцях несвободи як для засуджених, так і для персоналу.

Ми погоджуємося з думкою І.О. Колба, який зауважує, що правовий та правозастосовний рівень кримінально-виконавчої галузі прав не передбачає системи реальних гарантій забезпечення особистої безпеки засуджених в період відбування покарання [2, с. 77], а особливо в умовах воєнного стану.

Правовою основою забезпечення безпеки засудженого в місцях несвободи України виступають:

1) Конституція України закріплює такі положення у сфері гарантування безпеки:

– «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3) [3];

– «Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду» (ст. 63) [3].

2) ст. 10 Кримінально-виконавчого кодексу України, яка закріплює «Право засуджених на особисту безпеку» [13];

3) Закон України «Про попереднє ув'язнення» [14];

4) Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [15];

5) відповідні підзаконні нормативно-правові акти ДКВС України.

У своїх працях О. Яворська слушно зауважує, що права засуджених осіб відповідають конституційним правам людини за окремими законодавчо-визначеними на рівні законів обмеженнями, тому такі обмеження не можуть встановлюватися підвідомчими нормативно-правовими актами [4, с. 107]. Проте слід зауважити, що в умовах воєнного стану дана ситуація, на жаль, кардинально змінюється, і далеко не в найкращий бік.

Так, із моменту тимчасової окупації АРК та частини Луганської і Донецької областей у 2014 році певні законодавчі кроки щодо вирішення даної проблеми безпеки засуджених в місцях несвободи було зроблено лише наприкінці 2018 року. Зокрема, Постанова Кабміну України затверджує «Порядок проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану» (від 07.11.18 р. № 934) [5].

На жаль, як показала практика 2022 року, вказаний вище Порядок, яким задекларовано механізм проведення, у разі введення правового режиму воєнного стану, обов'язкової евакуації затриманих осіб, підозрюваних, обвинувачених осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід – тримання під вартою, засуджених осіб (військовослужбовців), які відбувають такі покарання, як арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі, що перебувають в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах, установах виконання покарань, гауптвахтах та дисциплінарному батальйоні, а також осіб, які перебувають у спеціальних палатах закладів охорони здоров'я та кімнатах для тимчасово затриманих військовослужбовців Збройних Сил, розташованих у місцевостях, наближених до районів, де ведуться бойові дії, до відповідних установ для попереднього ув'язнення та виконання покарань, які розташовані в безпечній місцевості [5] – в реальних умовах воєнного стану залишився малоефективним, зважаючи на те, що з моменту повномасштабного вторгнення РФ із зони проведення бойових дій та лінії зіткнення було евакуйовано лише десять УВП, а саме з території Донецької, Луганської, Харківської та Запорізької областей. На території Херсонської області всі УВП, включаючи СІЗО, залишилися в окупації та під контролем РФ.

За офіційними даними Управління розвідки Міноборони України, окупанти вивезли засуджених осіб, які відбували кримінальне покарання у виправній колонії № 10 (с. Дар'івка Херсонської обл.), та персонал колонії до виправних колоній № 7 (с. Стара Збур'івка Херсонської обл.) та № 90 (м. Херсон). Територію та матеріальну базу виправної колонії

№ 10 російські військові використовують як місце проживання свого особового складу та розміщення військової техніки.

Військова агресія РФ поставила перед ДКВС Міністерства юстиції України нові завдання, основними з яких є забезпечення прав та безпеки засуджених, ув'язнених і персоналу УВП.

За оцінками українських та міжнародних правозахисних організацій, в пенітенціарних установах, які знаходяться на території, непідконтрольній Україні, внаслідок повномасштабного вторгнення РФ утримується майже 3 тис. засуджених, у зв'язку із чим забезпечення реалізації їхніх прав залишилося поза межами правового регулювання [1].

Серед наукових підходів до розуміння поняття та змісту особистої безпеки засудженого слід відзначити такі:

1) особиста безпека засудженого – це таке становище учасника кримінально-виконавчих правовідносин, що дозволяє йому успішно реалізовувати власні права та інтереси за умов відсутності проявів агресії, свавілля та загрози з боку інших учасників даних правовідносин (М.В. Романов) [8];

2) особиста безпека засудженого забезпечується в межах норм кримінально-виконавчого законодавства шляхом застосування заходів матеріально-технічного, організаційно-управлінського характеру, силових та інших заходів, які спрямовані на захист від протиправних покарань права засудженого на життя, здоров'я, права на власність та створення відповідних умов відбування засудженим кримінального покарання та досягнення його мети (І.Г. Богатирьов) [11, с. 120–121];

3) особиста безпека засудженого гарантується та захищається державою в особі відповідних державних органів, які в т.ч. спрямовують свої зусилля на протидію можливим правопорушенням в установах виконання покарань» (І.С. Яковець) [9, с. 37].

До основоположних проблем в умовах окупації можна віднести правову ізоляваність та контроль окупаційних військ УВП, що призводить до:

1) повного нехтування прав засуджених та персоналу УВП;

2) залякування, насильства, катування та вбивств;

3) переміщення ув'язнених у невідомому напрямку;

4) примушування до отримання громадянства;

5) звільнення окремих категорій ув'язнених від відбування кримінального покарання або звільнення їх з-під варті;

6) використання ув'язнених для примусової, ненормованої праці, для участі у військових діях та в ролі «живого щиту»;

7) використання матеріально-технічної бази та території УВП для розміщення особового складу військових РФ, військової техніки, обладнання та боєприпасів [1].

Основа правового статусу засудженого включає в себе і право на особисту безпеку та механізм його гарантії і реалізації [7].

До основних проблем, які потребують вирішення в період окупації, слід віднести:

1) системні порушення прав людини і громадянина під час відбування терміну ув'язнення в УВП;

2) відсутність евакуації засуджених та ув'язнених з УВП, які знаходяться в окупації, на лінії ведення бойових дій та розмежування;

3) фінансування УВП та персоналу;

4) гуманітарна криза пенітенціарної системи під час воєнного стану;

5) облаштування укриття в УВП;

6) складність у застосуванні інституту дострокового звільнення осіб;

7) неможливість фіксації воєнних злочинів в УВП;

8) обмежений доступ інститутів громадянського суспільства до механізму підтримки та допомоги пенітенціарній системі під час воєнного стану [1].

Формами забезпечення права засудженого на особисту безпеку за умови введення в державі воєнного стану є: нормативно-правове регулювання особистої безпеки засудженого; нормативне закріплення критеріїв особистої безпеки засудженого адміністрацією установи виконання покарань; переведення засудженого у більш безпечні приміщення колонії; вжиття заходів щодо усунення небезпеки; вирішення питання про подальше місце відбування покарання засудженим та інше [7].

Отже, враховуючи актуальність питання забезпечення безпеки засудженого в місцях несвободи України, ми можемо визначити такі основні шляхи вирішення наявних проблем у даній сфері:

1. Унормування задекларованого ст. 105 КВК України режиму особливих умов у колоніях до сучасних умов, які склалися під час воєнного стану та окупації частини УВП.

2. Повна фіксація та відповідне процесуальне реагування на виявлені порушення прав людини та громадянина, що сталися під час відбування кримінальних покарань в УВП.

3. Прийняття відповідного НПА регулюючого механізму проведення евакуації УВП перед можливою їх окупацією та під час воєнного стану.

4. Забезпечення відповідного належного фінансування пенітенціарної системи України.

5. Відповідна адміністративно-інформаційна підтримка засуджених та ув'язнених та персоналу УВП.

6. Створення ефективного механізму евакуації засуджених та персоналу УВП на підконтрольну територію України [1].

Таким чином, право засудженого на безпеку в місцях несвободи в умовах воєнного стану – це врегульована відповідним законодавством та забезпечена адміністрацією і персоналом установи виконання покарань система гарантій та механізм реалізації прав, свобод та законних інтересів засудженого до позбавлення волі в умовах воєнного стану.

Висновок. Гарантія та забезпечення права засуджених осіб на особисту безпеку в умовах воєнного стану реалізується у сфері повноважень органів і установ виконання покарань України та шляхом правозастосовної діяльності представників УВП. Важливим засобом реалізації права засудженого на

особисту безпеку в умовах воєнного стану є створення відповідного правового механізму його гарантування та реалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Українські тюрми під час війни. URL: <https://cripo.com.ua/gangsters/ukrayinski-tyurmy-pid-chas-vijny/> (дата доступу: 02.10.2022).
2. Колб І.О. Форми та засоби забезпечення права засуджених до позбавлення волі на особисту безпеку. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2012. № 2(81). С. 76–82.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 1413.
4. Яворська О. Щодо визначення поняття особистої безпеки засуджених у виховних колоніях України. *Підприємство господарство і право*. 2016. № 3. С. 107–109.
5. Про затвердження Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення в разі введення правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 07.11.2018 № 934 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2018-%D0%BF#Text> (дата доступу: 02.10.2022).
6. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>. (дата доступу: 05.10.2022)
7. Шкута О.О. Проблема безпеки засуджених в місцях несвободи Міністерства юстиції України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2020 № 2 С. 146–151. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvdduvs_2020_2_25 (дата доступу: 11.10.2022).
8. Романов М.В. Право засудженого на особисту безпеку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2014/46.pdf. (дата доступу: 03.10.2022).
9. Кримінально-виконавчий кодекс України : науково-практичний коментар / А.Х. Степанюк, І.С. Яковець ; за заг. ред. А.Х. Степанюка. Харків : Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
10. Кримінально-виконавче право України : підручник / О.М. Джужа, І.Г. Богатирьов, О.Г. Колб та ін. ; за заг. ред. О.М. Джужі. Київ : Атіка, 2010. 752 с.
11. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавче право України : підручник. Київ : Правова єдність, 2008. 352 с.
12. Колб І.О., Джужа О.М. Про деякі особливості реалізації на практиці кримінологічної характеристики злочинів, що вчиняються засудженими у виді позбавлення волі. *Актуальні питання реформування правової системи: зб. матеріалів XIII Міжн. наук.-проект. конф. (м. Луцьк, 24-25 червня 2016 року)*. Луцьк : Вежа. Друк, 2016. С. 265–267.
13. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата доступу: 05.10.2022).
14. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата доступу: 05.10.2022).
15. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата доступу: 06.10.2022).